

KULCSÁR KATALIN

A HŰSÉGES ÉS HŰTLEN IDŐ

Az idő majd megoldja – nyugtatjuk magunkat, nyugtatunk másokat. Az évek, hónapok, napok, percek nélkül parttalanok, céltalanok lennénk. Azt is átéljük, hogy az idő hordhat a tenyerén, tarthat a markában, szoríthat, olykor elbánik velünk. Megtanít várni, tűrni, elviselni, hordozza a reményt. Van mikor „a szárnyas idő hirtelen elrepül”, máskor ólomlábakon cammog. Micsoda szerencse, amikor eljön a mi időnk, és keserves rádöbbenünk, hogy éppen le- és elhagy minket. Ekkor nem vagyunk a helyünkön. Kizökkenünk, újra kell építeni magunkat, hogy megtaláljuk a szökevényt.

Az idő hűséges és hűtlen: minden jelenvaló pillanat cipeli a múltat, de ott a készülődés is, ami majd valamilyen előrevisz. Három sík egyetlen pillanatban. Ezt forgatja, bontja, rakosgatja tudatosan az irodalom. Ide akartam eljutni ezzel a nem túl eredeti töprengéssel. A könyvek határtalan tér-és időátjárása már gyerekkoromban elvarázsolt, és ez lett a hivatásom, kívártam, nekem dolgozott az idő. A Magyar Rádió irodalmi szerkesztőjeként az írók közelébe kerülhettem, évtizedeken át kísértem pályájukat, a beszélgetéseinkben visszatérő kulcsszó volt az IDŐ, hogy mit adott, mit vett el tőlük, miként formálta az embert és a műveket. A 70-es évek irodalma kinyílt, rangja volt az írott szónak.

Szűkebb szakmai területem, a határokon túl született magyar irodalom felfedezése és felfedeztetése pedig kiváltképp izgalmas lehetőség. Még óvatosan, de már beszélni lehetett a Trianonról, hogy határaink mentén nem véletlenül élnek magyarok, és a sorsfordító 1956 sem múlhatott el nyomtalanul. A 80-as évekre az idő lassan kitérte az addig zárt ajtókat a Kárpát medencei és a nyugati magyar irodalom előtt. Addigra számomra nem volt egészen ismeretlen az elhallgatott tartomány. Találkoztam írókkal, csempészárúként könyveikhez is hozzájutottam.

*...családunkat
1945-ben Galántáról
telepítették ki...*

Az ELTE Bölcsész Karán Czine Mihály tanár úr szemináriumán már hallottunk az „Ötágú sípról” – Illyés Gyula telitalálata a mi irodalmunkról. Az egyik sípot itt az anyaországban fújják, a másik négyen Erdély, a szlovákiai Felvidék, a jugoszláviai Délvidék és a nyugati szétszórtság osztozik (később lett egy hatodik síp is, az ukrainai Kárpátalja irodalmának). 15 millió magyar irodalma, együtt adja ki az egészet. Kivételes helyzet: nincs még egy anyanyelv széles e világon, amelynek ekkora a diaszpórája. Az idő tálcán kínálta a dolgomat, hogy hírt adjak a sok tájon született irodalomról, megmutassam az összetartozást és a sajátosságokat.

*...akiket a határ
hagyott el...*

Nem hagyhatom ki azt sem, hogy a Felvidéken, Érsekújváron születtem, családuk 1945-ben Galántáról telepítették ki. Édesanyám ezt soha nem heverte ki, elrabolták a szülőföldjét, tehát velünk most már minden megtörténhet. 1956-ban kiskamasz voltam, lakásunk romokban, barátok indultak a határ felé. Mi maradtunk, egy pillanatig sem volt kétséges, hogy nem kezdünk megint új életet. Mi lett volna ha...? – erre sokszor gondoltam, kerestem a választ a könyvekben, és az írókat is erről kérdeztem. Magamat akartam megtalálni. Köszönöm. Sokan, sokat segítettek.

1983-ban kivételes élménnyel ajándékozott meg az idő, előadókörútra utaztam az Egyesült Államokba és Kanadába. Hamza András református tiszteletes és az ottani egyházak vendége voltam. A Rádió Hangarchívumának kincseit vittem magammal, hogy elmondjam mit jelent magyar-nak lenni, és mennyit segít ebben az irodalom. Idézettel nyitottam, egyetlen sorral: „Elhull a virág, eliramlik az élet...”, ez így önmagában közhely a javából, de nekünk, Petőfi: sors és történelem. Folytattam Radnóti-val: „Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj, s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály...” – két költő, nem volt kegyes hozzájuk az idő, de megőrizte őket, és ez kárpótlás, igazságtétel. A hallgatóság megrendült, ott a Föld másik felén még súlyosabbak voltak a szavak. Érezték, hogy létezik egy virtuális haza, ahol határok nélkül együtt lehetünk. Ők, akik önszántukból, józan megfontolásból választottak, azok, akiket itt a Kárpát-medencében a határ hagyott el, és mi, akik itthon vagyunk-összetartozunk. Akit idegen környezet vesz körül: egy időben több életet él, az idő kincs, csak ha jól gazdálkodik vele, akkor tud többletet kihozni ebből a helyzetből. A környező országok írói és a nyugati utak vándorai, ha az al-

kotásra teszik fel életüket tükröt tartanak, benne magunkat élesebben, pontosabban látjuk. Ennek persze ára van, küzdelem, kitartás és sok munka a felismerés mögött. A Nyugaton élő írók nem beszélnek honvágyról, lehet a kifejezéssel is bajuk van, honfibúra nem pazarolják az időt. Lopott órákban, munka után írtak, szerkesztettek, és óvták, őrizték, csiszolták aggályos gonddal az anyanyelvet.

Volt idő, amikor ők mondhatták ki, amit itthon nem lehetett, vagy amit meg sem láttunk. Konok elszántsággal az időre bízták, hogy egyszer majd kipakolhatják ezt a madárlátta tarisznyát. Hasonlóképpen gondolkodtak itt a mi térségünkben élő írók is, akik tudták, hogy az eltemetett történelmi tények hatalmas rombolást okoztak. A hit nélkül elfogyott volna körülöttük a levegő, és mi szegényebbek lennénk.

Példákkal folytatom, azzal, hogy amikor már lehetett, több nyugati magyar író hazajött, ki látogatóba, ki otthont is teremtett magának. Különös időutazás részesei lehettek. Keresték, amit itt hagytak, szembesültek azzal: ez már nem ugyanaz, ők is, mi is mások lettünk. Ez újabb szint hozott az írásaikba, és megadatott, amit csak titkon reméltek: kiadták a könyveiket. Az ábécé rendjét követem. András Sándor egykori budai otthona közelében vett lakást, és a Balaton északi partján Nemesvitán egy parasztházban érzi igazán jól magát. Washingtonban a német tanszéken dolgozott, a vers csak az anyanyelvén szakadt ki belőle, itthon már prózára is futja az idejéből. Baránszky László költő New Yorkot cserélte Dunakeszire. Megérhette a *Kosztolányi húga* című verseskötetének megjelenését, nem sokkal utána hazai földre tért végső nyugalomra. A világtól elzárkózó Csokits János Andorrában élt, majd kikötött a tatai tónál. A természet rendjében keresi az igazságot, verseket ír, prózában az életét, és megmaradt a zárt magányban. Tavaly novemberben búcsúztunk a Farkasréti temetőben Czigány Lóránttól. Szerette Budát, volt törzsvendéglője több is, és fájdalmasan rövid ideig élvezhette a dunakanyari ház csendjét. A fanyar humora, szókimondása is hiányzik, Londonban úgy élt évtizedeken át, hogy tudta, dolga van, az ő megbízói a régi magyarok: Bocskai, Bethlen Gábor, Kölcsey Ferenc, Kemény Zsigmond, Eötvös József, Deák Ferenc, Ady Endre, Babits Mihály, Szekfű Gyula. *Vakrepülés* című kötetének mottóját Kosztolányitól kölcsönözte: „Az a tény, hogy anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, gondolkozom, írok, életem legna-

*...az ő megbízói
a régi magyarok:
Bocskai, Bethlen Gábor,
Kölcsey Ferenc...*

gyobb eseménye, melyhez nincs fogható. Naponta sokszor gondolok erre. Epp annyiszor, mint arra, hogy születtem, élek és meghalok.” Ferdinandy György nagy szerencséje, hogy visszatérhetett az elhagyott kertbe. Először Franciaországból, majd Puerto Rico-ból és utóbb Miamiból. A sas-hegyi házban éveken át édesanyja várta, most is itt élnek testvérei, a környéken sokan ismerik, barátokkal, egykori iskolatársakkal is találkozhat. Tavasszal érkezik, mint a vándormadarak, meg akkor, mikor dolga adódik, könyv, díj és hasonlók. Kéttucatnyi könyve jelent meg idehaza, arca lett az olvasóinak. Ez az ő igazi öröme. Határ Győző a wimbledoni há-

zára ezt a feliratot tette: Hongriuscule, vagyis

Kismagyarország. A közeli parkban sétálva diktafonba mondta verseit, a környékbeli-

ek megszokták a furcsa nyelvet, a kalapos, lógó bajszos urat és azt, hogy a szomszédjukba egy darabka Magyarország költözött. Horváth Elemér Csorna díszpolgára lett, nem települt haza, verseit küldi, és meglepődik, ha ezért díjjakkal is elismerik.

Karátson Endrének is van egy budai lakáshoz kulcsa, az utóbbi években élete tájait járja be párizsi otthonában, jelen van a magyar irodalomban. Nem lepődünk meg, ha feltűnik valahol Kibédi

Varga Áron, aki Hollandiából nemrég Németor-

szágba költözött. Költő, aki naplót is ír arról, hogyan éli meg három kultúrában a napjait hasonló, viszonyít, következtetésekre jut. Kapcsolatokat épít Erdélyben és a Felvidéken. Ingázik a Magyar Műhely alapítói közül Nagy Pál és Papp Tibor, párizsi posztjukat nem adják fel, de amit ott elkezdtek itt folytatódik, a stafétabotot átadták fiatalabb pályatársaiknak.

Ezt a seregszemlét csak elkezdtem, sajnálom, hogy nem értem a végére. Döntések, választások, akik mögötte vannak: komolyan vették a kimért időt.

Még két idézet. Az egyik Tamási Ároné, az *Ábel* trilógiából, az idejét sem tudom, mióta cipelem magammal: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” Sütő András az idő szorításában tovább építette: „Mi dolgunk a világon? – hogy szavainknak helyet teremtsünk benne.”

*...hogyan éli meg
három kultúrában
a napjait...*